

А.С. Мағауова¹ , А.Д. Жомартова^{2*} , Р.Ж. Аубакирова² ,
М.Е. Нурғалиева² , А.С. Сырғақбаева¹

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²Торайғыров университеті, Қазақстан, Павлодар қ.

*e-mail: zhomartova_aisulu@mail.ru

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР СТУДЕНТТЕРДІ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРДІ МЕНҒЕРУ ПРОЦЕСІНЕ ҚОСУ ҮШІН ЖАҒДАЙ ЖАСАУ МӘСЕЛЕСІ

Қазақстандық қоғамның талаптарына сәйкес келетін түлектің қалыптасуы мен дамуы білім беру мазмұнында көрініс табады және Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартындағы құзыреттерді айқындау арқылы ұлттық деңгейде нақтыланады. Қазіргі уақытта мүмкіндігі шектеулі студенттерге тиісті білімі мен тәжірибесі бар мамандар жұмыс істейтін, сондай-ақ қажетті бағдарламалық, білім беру, әдістемелік және материалдық-техникалық қамтамасыз етілген арнайы сараланған оқыту жүйесімен қатар білікті психологиялық-педагогикалық көмек қажет. Бұл көмек жоғары оқу орындарында да қолжетімді болуы тиіс. Университеттер білім беру процесіне тартылған студенттерді, сондай-ақ олардың оқытушылары мен ата-аналарын қолдау үшін өздерінің кадрлық, материалдық-техникалық және оқу-әдістемелік мүмкіндіктерін пайдалануы тиіс. Зерттеудің мақсаты – ЖОО-ның инклюзивті білім беру ортасы жағдайында денсаулық мүмкіндігі шектеулі студенттердің кәсіби құзыреттілігін дамыту үшін психологиялық-педагогикалық жағдайлар жасау проблемасының бастапқы жай-күйін зерделеу. Осы мақсатта 194 мұғалім мен оқушы қатысқан сауалнама жүргізілді. Сауалнама Google бағдарламалық құралы арқылы әзірленді және басқарылды. Мақалада ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігінің IRN AR19679880 «Ерекше білім беру қажеттіліктері бар ЖОО студенттерінің кәсіби құзыреттілігін дамытудың психологиялық-педагогикалық шарттары (Павлодар өңірінің мысалында)», IRN AR14872130 «Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру саласындағы ұлттық стратегия ретінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттердің кәсіби өзін-өзі анықтауын қалыптастыру» гранттық жобалары аясында жүргізілген зерттеулердің нәтижелері көрсетілген.

Түйін сөздер: инклюзивті білім беру, ерекше білім беру қажеттіліктері, кәсіби құзыреттіліктерді қалыптастыру, инклюзивті орта, денсаулықтың шектеулі мүмкіндігі.

A.S. Magauova¹, A.D. Zhomartova^{2*}, R.Zh. Aubakirova²,
M.E. Nurgaliyeva² A.S. Syrgakbayeva¹

¹Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

²Toraighyrov University, Kazakhstan, Pavlodar

*e-mail: zhomartova_aisulu@mail.ru

The problem of creating conditions for inclusion of students with special educational needs in the process of mastering professional competences

The formation and development of a graduate who meets the requirements of Kazakhstan society is reflected in the content of education and is specified at the national level through the definition of competences in the State Mandatory Standard of Education. Currently, students with disabilities need qualified psychological and pedagogical assistance not only in a special system of differentiated education, where specialists with relevant knowledge and experience work, and there is also the necessary software, educational, methodological and logistical support. This assistance should also be available in higher education institutions. Universities should use their human, material, technical and educational-methodical capabilities to support students involved in the educational process, as well as their teachers and parents. The purpose of the research is to study the primary state of the problem of creating psychological and pedagogical conditions for the development of professional competence of students with disabilities in the inclusive educational environment of higher education institution. For this purpose, a survey was conducted in which 194 teachers and students took part. The survey was designed and conducted using Google program. The article highlights the results of research conducted under the grant projects of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan IRN AR 19679880 "Psychological and pedagogical conditions for the development of professional

competences of university students with special educational needs (on the example of Pavlodar region)", IRN AR 14872130 "Formation of professional self-determination of students with special educational needs (SEN) as a national strategy in the field of inclusive education in the Republic of Kazakhstan".

Keywords: inclusive education, special educational needs, formation of professional competences, inclusive environment, limited health opportunities.

А.С. Мағауова¹, А.Д. Жомартова^{2*}, Р.Ж. Аубакирова²,
М.Е. Нургалиева² А.С. Сыргакбаева¹

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

²Торайгыров университет, Казахстан, г. Павлодар

*e-mail: zhomartova_aisulu@mail.ru

Проблема создания условий для включения студентов с особыми образовательными потребностями в процесс овладения профессиональными компетенциями

Формирование и развитие выпускника, отвечающего требованиям казахстанского общества, отражается в содержании образования и конкретизируется на национальном уровне посредством определения компетенций в Государственном общеобязательном стандарте образования. В настоящее время учащиеся с ограниченными возможностями нуждаются в квалифицированной психолого-педагогической помощи не только в специальной системе дифференцированного образования, где работают специалисты, обладающие соответствующими знаниями и опытом, а также имеется необходимое программное обеспечение, образовательная, методическая и материально-техническая поддержка. Эта помощь также должна быть доступна в высших учебных заведениях. Университеты должны использовать свои кадровые, материально-технические и учебно-методические возможности для поддержки студентов, вовлеченных в образовательный процесс, а также их преподавателей и родителей. Целью исследования является изучение первичного состояния проблемы создания психолого-педагогических условий для развития профессиональной компетентности студентов с ограниченными возможностями здоровья в условиях инклюзивной образовательной среды вуза. Для этого было проведено анкетирование, в котором приняло участие 194 преподавателей и студентов. Опрос был разработан и проведен с использованием программы Google. Статья освещает результаты исследований, проведенных в рамках грантовых Проектов Министерства науки и высшего образования РК ИРН АР19679880 «Психолого-педагогические условия развития профессиональных компетенций студентов вуза с особыми образовательными потребностями (на примере Павлодарского региона)» на, ИРН АР14872130 «Формирование профессионального самоопределения студентов с особыми образовательными потребностями (ООП) как национальная стратегия в области инклюзивного образования в Республике Казахстан» на 2022-2024 г.

Ключевые слова: инклюзивное образование, особые образовательные потребности, формирование профессиональных компетенций, инклюзивная среда, ограниченные возможности здоровья.

Кіріспе

Қазақстандық қоғамның талаптарына жауап беретін түлектің қалыптасуы мен дамуы білім беру мазмұнында көрініс табады және Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында ұсынылған құзыреттер түрінде ұлттық деңгейде нақтыланады.

Мүмкіндігі шектеулі жандар үшін кәсіби, сапалы білім алу өте маңызды. Зерттеу ісіне қатысты келесі негізгі қағидаттар айқындалды:

- ЕБҚ бар студенттерінің кәсіби құзыреттілігін дамыту үшін психологиялық-педагогикалық проблемасының бастапқы жағдайы сауалнама жүргізу арқылы анықталды;

- алынған ақпаратты анализдеу, топтастыру, жалпылау мен жіктеу арқылы ЕБҚ бар білім алушылардың кәсіби құзыреттілігін дамытудың негізгі психологиялық-педагогикалық шарттары анықталды.

Бүгінгі таңда мүмкіндігі шектеулі студент білікті психологиялық-педагогикалық көмек беретін арнайы сараланған оқыту жүйесінде ғана білім ала алады, себебі, бағдарламалық, оқу-әдістемелік, материалдық-техникалық қамтамасыз етілген оқу процесін тек осы жүйеде ғана тиісті кәсіби білімі мен тәжірибесі бар мамандар жұмыс істейді. Мұндай білім беру жүйесі, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жоғары оқу орнының қабырғасында да болуы тиіс. Жо-

ғары оқу орындарының кадрлық, материалдық-техникалық, оқу-әдістемелік әлеуеті білім беру процесіне енгізілген ерекше білім алуы қажет ететін студенттерді, сондай-ақ, олардың оқытушылары мен ата-аналарын қолдау үшін табысты пайдаланылуы тиіс.

Зерттеу жұмысының *өзектілігі* ЖОО-ында мүмкіндігі шектеулі студенттерді кәсіби құзыреттілікті игеру процесіне қосу үшін жағдай жасау мен оларды анықтауы қажеттілігінде. **Зерттеудің мақсаты** – мүмкіндігі шектеулі студенттердің кәсіби құзыреттілігін дамыту үшін психологиялық-педагогикалық жағдайдың бастапқы жай-күйін зерттеу болды. Қойылған мақсатты іске асыру келесі міндеттерді шешуді көздейді:

1. ЕБҚ бар студенттерінің кәсіби құзыреттілігін дамыту үшін психологиялық-педагогикалық проблемасының бастапқы жағдайын зерттеу мақсатында сауалнама жүргізу;

2. ЕБҚ бар білім алушылардың кәсіби құзыреттілігін дамытудың негізгі психологиялық-педагогикалық шарттарын анықтау.

ЖОО-да ыңғайлы инклюзивті педагогикалық режимін ұйымдастыру қажеттілігі мүмкіндігі шектеулі студенттердің орталық жүйке жүйесінің жұмыс істеу ерекшеліктеріне байланысты, себебі мұндай студенттер тез шаршағыш және физикалық және психикалық стресске аса төзімді емес болады. Бұл олардың іс-әрекеттерінің нәтижелілігіне және соматикалық денсаулығына теріс әсер етеді.

ЕБҚ бар студенттердің психикалық белсенділігінің даму ерекшеліктері оқу жоспарларын өзгертуді, арнайы бағдарламаларды қолдануды, оқу материалын бөлуді және оның өту қарқынын өзгертуді талап етеді. Жоғарыда аталған барлық ерекшеліктер олардың білім алуға басқа студенттермен тең құқықтарын қамтамасыз ету қажеттілігін талап етеді. ЖОО-да оқытудың әр кезеңінде оқу-әдістемелік сүйемелдеу мәселелерін шешуге және әлеуметтік оңалту мен бейімделуге, кәсіби іске асыруға ықпал ететін арнайы білім беру стандарттарын әзірлеудің маңыздылығын анықтайды.

БҰҰ Бас Ассамблеясының адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясында: *«Барлық адамдар өздерінің қадір-қасиеті мен құқықтары бойынша еркін және тең болып туылады. Олар ақыл мен ар-ожданға ие және бір-біріне бауырластық рухында әрекет етуі керек»* делінген. Өз азаматтарының құқықтарын сақтау және қорғау жолында БҰҰ қатысушы елдер

тең мүмкіндіктерді жайластыру және кедергісіз орта құру жөнінде қажетті шаралар қабылдады (Declaration, 1948) [1].

Мүгедектерді психологиялық-педагогикалық қолдау өзектілігі олардың кәсіби құзыреттілігін дамыту үшін жағдай жасау қажеттілігімен анықталады. Инклюзивті білім беру қағидаттарын табысты іске асыратын шет елдердің мысалында оқу-әдістемелік сүйемелдеу және ЕБҚ бар студенттерінің кәсіби маман ретінде қалыптасуына оң әсер ететін жағдайлар жасау идеясы ұсынылады. Мақаланың басты идеясы мүмкіндігі шектеулі студенттердің кәсіби жоғары білім алуға байланысты ұйымдастырылған жағдайларды анықтау арқылы қолжетімді инклюзивті жоғары білім беретін ортаны жасаудың үлгісін ұсыну, қалыпты жағдайды талқылау болмақ.

Әдебиетке шолу

Қазақстан басқа халықаралық құқықтық актілермен қатар БҰҰ-ның «Мүгедектердің құқықтары туралы» (2016 жылы) және «Білім беру саласындағы кемсітушілікке қарсы күрес туралы» (2017 жылы) Конвенциясын ратификациялай отырып, әрбір азаматтың қандай да бір кемсітусіз сапалы білім алу құқығын қамтамасыз етуге саяси ерік-жігерін көрсетеді (Конвенция, 1995) [2].

Конвенциялардың негізгі ережелеріне сәйкес Қазақстан барлық деңгейлерде (мектепке дейінгі, мектеп, ТЖБ ұйымдарында, жоғары оқу орындарында) инклюзивті білім беруді қамтамасыз етуге міндеттенді. Инклюзивті білім беру дараланған мәселе емес екенін түсіну маңызды, инклюзия бүкіл білім беру жүйесінің принципі болып табылады.

Инклюзивтілік қағидатына сүйене отырып, кәсіптік білім беруді дамыту білім берудегі құндылық бағдарларын өзгертуді көздейді. Бұл көбінесе медицина қызметкерлерін, психологтарды, педагогтарды және ең алдымен әлеуметтік сала қызметкерлерін кәсіби даярлаумен байланысты. Кәсіптік білім беру теориясы мен практикасының тұжырымдамалық негіздері бірқатар ғылыми еңбектерде көрініс тапты. Инклюзивті білім беру және әлеуметтік жұмыс үшін кадрларды даярлау мәселесін зерттеуге үлес қосқан шетелдік авторлардың арасында келесілерді атау керек М. Richmond (Richmond, 1899: 65) [3], А. Salomon (Salomon, 1926: 45) [4], J. Adams (Adams, 1910: 32) [5], Ш. Рамон (Рамон, 1996:101) [6], М. Доэл (Доэл, 1997: 87) [7], Г. Бернлер (Бернлер, 1992:

240) [8], Р. Сарри (Сарри, 1996: 58) [9], Ш.К.Хиндука (Хиндука, 1996: 49) [10] және т.б.

Көптеген ғалымдардың, оқытушылардың еңбектері, сондай-ақ, студенттердің дипломдық (зерттеу) жұмыстары, университет түлектерін даярлау сапасының нақты мәселелеріне, соның ішінде ЕБҚ бар студенттерді даярлау үшін психологиялық-педагогикалық жағдайларды зерттеу мәселелерін анықтау үшін практикалық пайдасы бар ғылыми-теориялық ұсынымдарға арналған. Олар: Л.В. Топчий (Топчий, 1997: 20) [11], И.А.Зимняя (Зимняя, 1996: 79-82) [12], Е.И. Холостова (Холостова, 2007: 15) [13], В.И.Жуков (Жуков, 2000: 189) [14] және басқалары. ЖОО түлектерін даярлау, кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру және дамыту тақырыбы аясында ғылыми зерттеулер мен ізденістер бірқатар басқа ғалымдармен жүргізілді: С.В.Тетерский (Тетерский, 2002: 30) [15], С.И. Григорьев (Григорьев, 1994: 65) [16] және т.б.

Кадрларды даярлау, оның ішінде әлеуметтік сала, инклюзивті білім беру, арнайы психология мәселелерін зерттеумен айналысатын қазақстандық ғалымдар да назардан тыс қалмайды, олар Л.Т. Кожамкулова (Кожамкулова, 2007: 13-16) [17], Т.А. Морозова (Морозова, 2012: 37-41) [18], С.К. Ксембаева (Ксембаева, 2017: 90) [19], Е.Н. Жуманкулова (Жуманкулова, 2010: 27) [20], Ж.Д. Турсынбекова (Турсынбекова, 2017: 66) [21], Г.Т. Уразбаева (Уразбаева, 2016: 121) [22], С.Б. Сарбасова (Сарбасова, 2016: 52) [23] және т.б.

Университет оқу процесінде әрдайым белгілі бір себептерге байланысты оқуда қиындықтарға тап болатын студенттер болатынын және олардың қанағаттандырылуы керек ерекше білім беру қажеттіліктерін қабылдауы керек. Ерекше білім беру қажеттіліктері – бұл әр білім алушының оқудағы жетістігін қамтамасыз ету мақсатында психологиялық-педагогикалық әдістермен жүзеге асырылатын оқу процесінде көмек пен қызметтерге деген қажеттілік.

ЖОО-да ЕБҚ бар студенттердің кәсіби құзыреттіліктерін дамыту келесі психологиялық-педагогикалық шарттар сақталса, тиімді болады:

- мүмкіндіктердің әртүрлілігі кедергілер мен проблемалар емес, ресурстар ретінде қарастырылса, қоғамда мінез-құлықтың толерантты мәдениетін тәрбиелеуге, оқытушының педагогикалық шеберлігін жетілдіруге және оқытудың жоғары сапасын қамтамасыз етуге арналған ресурстар болса;

- оқуда жоғары жетістіктері бар студенттерге ғана емес, барлық студенттерге бағытталған оқу процесі құрылса;

- білім беру процесінің барлық қатысушылары тарапынан ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерге тек арнайы мамандармен ғана емес (логопед, арнайы педагог, психолог, жеке көмекші) және ең алдымен кураторлармен, эд-вайзерлермен, оқытушылармен, қолдау қамтамасыз етілсе;

- студенттерге оқу процесінде көмек көрсету мәселелерін шешуде командалық тәсіл қолданылса;

- ЕБҚ бар студенттерге қолдау көрсету және көмекті ұйымдастыру кезінде оларды «өзгешелендіруден» бас тартса.

Студенттерге «инклюзивті», «ерекше», «дағдарыс жағдайдағы», «инклюзивті» деп атамай, оларға студенттер қауымдастығының толыққанды мүшелері ретінде көмек көрсетілгені дұрыс. Таңбалап-кемсітушіліктің көрінісі болмағаны жөн.

Жоғары мектеп ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыға оның жеке қажеттіліктеріне қарай табысты оқу үшін барлық қажетті жағдайлар мен қызметтерді ұсынуға міндетті.

Біз таңдаған тақырыпты негіздеу үшін шетелдік жоғары оқу орындарында мүгедектігі бар адамдар үшін кәсіптік білімнің қолжетімділігін толығырақ қарастырғанды жөн деп есептедік. Шетелдік жоғары білімнің ерекшелігі – бірде-бір еуропалық (және тек қана олар емес) оқу орнының мүгедек адамдарға кәсіптік білім беруден бас тартуға құқығы жоқтығында. Әйтпесе, бұл адам құқықтары туралы Конвенцияға қайшы келеді. Әлемнің жетекші жоғары оқу орындары білім берудің жоғарғы сатысында инклюзияны қолдаудың әртүрлі формаларын қолданады. Біріншіден: қалаған мамандықты алу үшін әртүрлі жеңілдіктер беріледі, екіншіден, университеттерде ЕБҚ бар білім алушыларға оқытуда барлық көмек көрсететін ұйымдар (орталықтар, қызметтер және т.б.) бар.

Әр түрлі елдердегі мүгедектік типологиясы туралы мәселені бөлек айту қажет деп санаймыз. Кейбір елдер, Испания, Италия сияқты, денсаулығындағы бұзылулардың түрлері бойынша әдеттегі бізге танымал (біздің елде 1-4 мүгедектік топтары) жіктеуді іс жүзінде қолданбайды, мысалы: есту қабілетінің бұзылуы, дислексия, дискалькулия және т. б. орнына мүгедектік пайыздық көрсеткіштермен есептеледі (Италияда адам егер ол 66% – ға қабілетсіз болса мүгедек

болып саналады, ал Испанияда 33%), оны сол елдердің денсаулық сақтау органдары анықтайды. АҚШ, Ұлыбритания, Швеция, Бельгия сияқты елдерде денсаулыққа қатысты шектеулердің жіктелуі ұқсас. Зияткерлік және өзге де қабілеттерге сәйкес ЕБҚ бар адамдар материалдық жағынан да (жәрдемақылар, стипендиялар) мемлекеттік, меценаттық, қамқоршылық және басқа да көмекке үміткер бола алады, мысалы: оқуға грант алу, ұсынылған білім беру қызметтері үшін ақы төлеу кезінде жеңілдіктер алу және т. б. ЕБҚ бар студенттерге арналған талаптардың сақталуы және кәсіптік білім алу құқықтарының бұзылуына жол бермеу үшін әр университетте осы процесті бақылайтын амбудсмен жұмыс істейді (Богинская, 2016: 38) [24].

Бұл зерттеудің жаңалығы оқу орындарында ЕБҚ бар студенттерді қолдаудың әлемдік тәжірибесіне негізделгенінде. Мысалы, Оломоуц қаласындағы Палацкий университетінде (Чехия Республикасы) мүмкіндігі шектеулі студенттерді қолдау орталығы жұмыс істейді, онда олар оқу материалын олардың түсінігі мен қабілеттеріне қол жетімді форматқа ауыстыру бойынша тегін қызметтер ала алады. Сонымен қатар, Чехияда білім алушыларға да, тәрбиешілер мен ата-аналарға да қолдау көрсететін әртүрлі мамандардан тұратын қауымдастық жұмыс істейді.

Әр түрлі оқу орындарының инклюзивтілікті қолдаудың өзіндік формалары бар. Сонымен, АҚШ-тың әртүрлі университеттерінде білім алушыларды оқытуда қолдайтын ұйымдар әртүрлі аталады, бірақ іс жүзінде бірдей қолдау көрсетеді: Сэм Хьюстон мемлекеттік университетіндегі «мүгедектерге қызмет көрсету жөніндегі кеңес беру орталығы», Миннесота университетіндегі «мүгедектерге қолдау көрсету орталығы», Ашевилдегі Солтүстік Каролина университетіндегі «мүгедектерге қызмет көрсету басқармасы» бар. Ұлыбританияда Эдинбург университетінде «мүгедектерге қызмет көрсету» бар, Йоркширдегі ашық университетте «мүгедек студенттерге, мүгедектерге және қосымша қажеттіліктерге қызмет көрсету қызметі» бар. Германияның жоғары оқу орындарында да осындай ұйымдар бар: Вупперталь университетінде «мүгедектер мен созылмалы науқастарға арналған қызмет», Берлин техникалық университетінде «мүмкіндігі шектеулі және созылмалы аурулары бар студенттерге арналған қызмет» бар. Көріп отырғанымыздай, әлемнің жетекші университеттері әртүрлі ерекшеліктері бар студенттерге әр түрлі жолдармен қамқорлық көрсетеді, қажетті қол-

дауды ұйымдастырады, қолайлы психологиялық-педагогикалық жағдай жасайды.

ЕБҚ бар білім алушыларды олардың кәсіби қалыптасуында қолдау Қазақстан Республикасында да аса басым міндет болып табылады. Қазіргі уақытта мамандандырылған мектептердің түлектері колледждер мен жоғары оқу орындарының қабырғаларында қажетті кәсіптік даярлықтан өтуге мүмкіндік беретін бағдарламаның ерекшеліктері туралы белгілері бар орта білім туралы аттестаттар ала алады. Бұл ретте әрбір оқу орнының (колледждердің, университеттердің, институттардың) болашақ мамандардың әлеуетін ашу және кәсіби құзыреттерін дамыту үшін қажетті психологиялық-педагогикалық жағдайлары бола бермейді. ЕБҚ бар білім алушыларды оқыту және кәсіби құзыреттіліктерін дамыту бойынша оқытушылардың білімінің жетіспеушілігі байқалады, сондай-ақ, олардың кәсіби әлеуетін дамытуға кедергі келтіретін қолайлы психологиялық-педагогикалық жағдайларды ұйымдастыру туралы нақты түсінік жоқ.

Зерттеу әдістері

Бұл зерттеудің әдістемесі әлемдік тәжірибеде жинақталған теориялық және практикалық зерттеулерге негізделген. «Инклюзивті білім беру – бұл әртүрлілікті, әртүрлі қажеттіліктер мен қабілеттерді, оқушылар мен қауымдастықтарды оқытудағы сипаттамалар мен үміттерді ескере отырып, барлығына сапалы білім беруді қамтамасыз етуге, кемсітушіліктің барлық түрлерін жоюға бағытталған жалпы білім беруді дамытудың үздіксіз процесі» (ЮНЕСКО 2008).

«Ерекше білім беру қажеттіліктері бар ЖОО студенттерінің кәсіби құзыреттілігін дамытудың психологиялық-педагогикалық шарттары (Павлодар өңірінің мысалында)» жобасы шеңберінде біз ЕБҚ бар студенттердің кәсіби құзыреттілігін дамыту үшін психологиялық-педагогикалық жағдайлар жасау проблемасының бастапқы жайкүйін зерделеу мақсатында сауалнама жүргізу туралы шешім қабылданды. Ол үшін Google формасын қолдану арқылы сауалнама жасалды және жүргізілді. Зерттеу әдістері ретінде университеттегі студенттердің кәсіби құзыреттілігін дамытудың психологиялық-педагогикалық жағдайлары бойынша алынған ақпаратты анализдеу, топтастыру, жалпылау мен жіктеу арқылы ЕБҚ бар білім алушылардың кәсіби құзыреттілігін дамытудың негізгі психологиялық-педагогикалық шарттары анықталды. Сауалнама сұрақта-

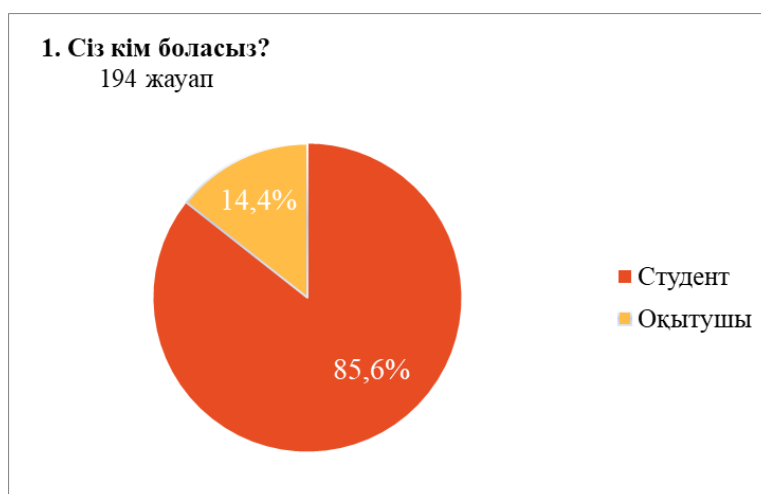
рына берілген респонденттер жауаптары зерттеу жүргізушілерге өзіндік сапалық тұрғыдан сараптау жүргізуге мүмкіндік берді. Бұл сараптама нәтижелері әр сұрақ бойынша авторлардың түйіндеген пікірінен тұрады.

Нәтижелер және талқылау

Әзірленген сауалнама Қазақстанның жоғары оқу орындарына ішкі арналар арқылы жіберілді. Респонденттер ретінде жоғары оқу орындарының студенттері де, оқытушылары да қатысты.

Сауалнамаға барлығы 194 респондент қатысты: оқытушылардың 14,4% және студенттердің 85,6% жауап берді. Респонденттердің көп бөлігін өз бақылауларына сүйене отырып жауап берген студенттер құрғанын ерекше атап кеткен жөн.

Келесі сұрақ университеттегі инклюзивті білім беру мәселесінің қаншалықты өзекті екенін білуге бағытталған еді. Сауалнамаға қатысқандардың 74,7 %-ы «иә», өзекті деп жауап берді. Бұл көрсеткіш респонденттердің мүмкіндігі шектеулі адамдарды оқыту проблемасы туралы хабардарлығын көрсетеді.

1-сурет – Сауалнаманың бірінші сұрағының нәтижелері

2-сурет – Сауалнаманың екінші сұрағының нәтижелері

ЖОО-да мүгедек студенттерді оқыту үшін жасалған жағдайлар туралы мәселе оқу орындарында қолжетімділікті ұйымдастырудың

қазіргі жай-күйін анықтауға көмектесті. Айта кету керек, сауалнамаға қатысқандардың 50% – ы мүгедек студенттерді оқу орындарында оқы-

ту үшін жасалған тиісті жағдайлардың барына назар аударды. Сауалнамаға қатысқандардың 37,6%-ы жағдай жасаламаған деп жауап берді және тек 12,4%-ы ЖОО әкімшілігі инклюзивті білім беру мәселесін ішінара шешіп жатқандығын көрсетті.

Респонденттердің жауаптарын талдау мүгедек студенттерді оқыту үшін қажетті жағдайлар жасаудың әлі шешілмеген проблемаларының бар екендігін көрсетті.

«Сіздің ЖОО-да ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттер үшін оқытуды оқу-әдістемелік сүйемелдеу (силлабустар, оқу құралдары, оқулықтар, әдістемелік нұсқаулар) бар ма?» деген сұраққа респонденттердің 78,9%-ы «иә», 21,1%-ы «жоқ» деп жауап берді. Бұл деректер университеттердің 21,1% оқу материалдарына түзетулер енгізбейді және оларды ерекшеліктері бар студенттерге бейімдемейді деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

3-сурет – Сауалнаманың үшінші сұрағының нәтижелері

4-сурет – Сауалнаманың төртінші сұрағының нәтижелері

Келесі сұрақ алдыңғы сұрақпен байланысты және ол силлабустарда ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерге арналған әдістемелік нұсқаулар бар екенін көрсетеді, «бар» деп сауалнамаға қатысқандардың 71,6% жауап берсе, қалғандары олардың жоқтығын көрсетті.

ЖОО кітапханаларында ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерге арналған оқулықтар, оқу құралдары, мамандықтар туралы кітаптар «бар» деп 58,2%, 33% «жоқ» деп жауап берді, 8,8% аз мөлшерде деп жауап берді.

5-сурет – Сауалнаманың бесінші сұрағының нәтижелері

6-сурет – Сауалнаманың алтыншы сұрағының нәтижелері

Респонденттердің жауаптарына сүйенсек, оқу үшін балама ақпарат көздерінің тапшылығын аңғаруға болады. ЕБӨ бар студенттің кәсіби сапалы білім алуына негіз болатын тиісті әдебиеттер мен ақпарат көздері болуы шарт, онсыз кәсіби сапалы дайындық туралы сөз қозғауға болмайды.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу жоғары оқу орындарындағы инклюзивті білімнің бейнесін негізінен студенттердің жеке көзқарасына негізделі көруге көмектесті, себебі респонденттердің көбі студенттер қауымы құрған болатын. Еліміздің жоғары оқу орындарында ЕБҚ бар студенттерді оқыту үшін қажетті жағдайлар көп нәрсені қалайды. Айта кету керек, сауалнама нәтижелері ЖОО инклюзивті білім беруге арналған жағдайлардың нашар емес екенін көрсетеді. Дегенмен,

алынған мәліметтер ЖОО-да инклюзивті білім беру саласында әлі де шешілуін қажет ететін мәселелердің баршылығын көрсетеді. Респонденттердің жауаптарын талдай отырып, субъективті факторды да ескеру қажет, неғұрлым толық және шынайы жауап алу үшін респондент жоғары оқу орындарында мінсіз нысаны бар, қол жетімді ортасы бар мүгедек студенттерге оқытуды ұйымдастырудың балама бейнесі туралы ақпаратқа ие болуы керек еді.

Айта кетелік, Павлодар өңірінде 5 мыңға жуық мектеп жасына дейінгі және 7 мың мектеп жасындағы ерекше қажеттіліктері бар балалар бар. Олардың саны жыл сайын артып келеді. Олардың көпшілігі кәсіптік білім алуға ниет білдіруі мүмкін. Қазіргі ЖОО-да ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттер саны артып келеді. Бүгінгі таңда Торайғыров университетінде 51-ге жуық ЕБҚ бар студент оқиды. Сондықтан ЖОО ЕБҚ бар студенттердің өсіп келе

жатқан санын ескеріп, оларға кәсіптік білім алу үшін жағдай жасалуы керек. Ерекше білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру ісі, ЕБҚ бар студенттерге психологиялық-педагогикалық және оқу-материалдық жағдай жасағанда ғана орындалады.

Сонымен, зерттеу мақсатына сәйкес қойылған міндеттер шешілді деп айтуға болады. Біріншіден, мүмкіндігі шектеулі студенттерінің кәсіби құзыреттілігін дамыту үшін психологиялық-педагогикалық жағдайлар жасау проблемасының бастапқы жай-күйін анықталды. Екінші міндетті шешуде төменде көрсетілген шарттарды атап кетуге болады.

ЖОО-да ЕБҚ бар студенттердің кәсіби құзыреттілігін дамытудың негізгі психологиялық-педагогикалық шарттары мыналар болып табылады:

1. Даму мүмкіндігі шектеулі адамдарға толерантты қатынасы қалыптасқан студенттік ортаны құру;

2. ЖОО-ның білім беру ортасында ЕБҚ бар студентті білім беру процесіне енгізудің әртүрлі нұсқалары және әрбір білім алушы үшін, оны дамыту үшін кәсіби даярлыққа кіріктірудің мүмкіндігі және пайдалы нұсқасын таңдау мүмкіндігі көзделуі тиіс;

3. ЕБҚ бар студенттерін психологиялық-медициналық-педагогикалық қолдау;

4. Дамуында мүмкіндіктері шектеулі адамдарды кәсіби еңбекке даярлау;

5. ЕБҚ бар студенттердің білім алуын бағдарламалық-әдістемелік және оқу-дидактикалық қамтамасыз ету;

6. Кадрлық қамтамасыз ету. Тиімді инклюзивті білім беру жалпы білім беретін және арна-

йы (түзету) білім беру ұйымдарының оқытушыларын арнайы даярлауды талап етеді;

7. ЕБҚ бар студенттердің ерекше қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін ЖОО-ын материалдық-техникалық жабдықтандыру;

8. ЕБҚ бар студенттерінің кәсіби құзыреттілігін дамыту мәселелеріне арналған арнайы ғылыми зерттеулер жүргізу.

Студенттердің өмір сүруінің ыңғайлы ортасы тиісті оқу-материалдық базаны талап етеді. ЖОО-да естуді күшейтетін құрылғылары бар аудиториялар, оқу кабинеттері, түзету ритмикасымен айналысуға арналған залы, оқу шеберханалары, жеке сабақтарға арналған бөлмелері, сондай-ақ арнайы компьютерлік бағдарламалар, спорттық керек-жарақтар мен оқу кітапханасы, оқу және тұрмыстық жиһаз болуы тиіс. Міндетті түрде медициналық блок, изолятор, асхана, ЕБҚ бар студенттерге арналған дәретханалар болуы керек. Сондықтан, Қазақстан университеттерінде инклюзивті білім беру жағдайы жақсы дамыған жетекші университеттер секілді жағдай жасалуы тиіс. Ел өз азаматтарына қажетіне қарай тиісті сапалы білім бере алатын жағдайға дейін көтерілуі шарт.

Ризашылық, мүдделер қақтығысы

Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің «Ерекше білім беру қажеттіліктері бар ЖОО студенттерінің кәсіби құзыреттілігін дамытудың психологиялық-педагогикалық шарттары» тақырыбында ғылыми зерттеулерді гранттық қаржыландырудың 2023-2025 жылдарға арналған АР19679880 ЖЖ негізінде жария етіледі.

Әдебиеттер

1. Universal Declaration of Human Rights, 1948.
2. Конвенция «О правах и основных свободах человека», 1995.
3. Richmond M.E. Friendly visiting among the poor, a handbook for charity workers by Mary Ellen Richmond. – NY.: The MacMillan Company, 1899. – 125 p.
4. Salomon A. Soziale Diagnose // Die Wohlfahrtspflege in Einzeldarstellungen. – Berlin, 1926. – S. 87.
5. Adams J. Twenty Years at Hull-House by Jane Adams. – Chicago: Franklin Library, 1910. – 79 p.
6. Рамон Ш., Сарри Р. Исследование и обучение с точки зрения перспектив клиентов и опекунов / пер. с англ. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 157 с.
7. Доэл М., Шардлоу С. Обучение практике социальной работы. Международный взгляд и перспективы / пер. с англ. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 223 с.
8. Бернлер Г., Юнссон Л. Теория социально-психологической работы. – М.: Институт социальной работы, 1992. – 342 с.
9. Сарри Р., Рамон Ш. Отбор студентов и обучение их социальной работе / пер. с англ. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 156 с.
10. Хиндука Ш.К., Сарри Р. О возможных путях развития системы подготовки социальных работников в России / пер. с англ. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 157 с.
11. Топчий Л.В. Кадровое обеспечение социальных служб: состояние и перспективы развития. – М.: ИСР, 1997. – 49 с.

12. Зимняя И.А. Функционально-ролевой репертуар и методы социальной работы // Российский журнал социальной работы. – 1996. – №1. – С. 79-82.
13. Холостова Е.И. Профессионализм в социальной работе: учеб. пос. – М.: Дашков и К, 2007. – 29 с.
14. Жуков В.И. Социальная политика: парадигмы и приоритеты: монография – М.: Союз, 2000. – 312 с.
15. Тетерский С.В. Введение в социальную работу: учеб. пос. – М.: Академ. проект, 2002. – 37 с.
16. Григорьев С.И., Гусякова Л.Г. Теория и методология социальной работы: учеб. пос. – М.: Наука, 1994. – 89 с.
17. Кожамкулова Л.Т., Судакова Г.Г. Статья «Статус профессии «социальный работник» в Казахстане: желаемое и действительное» // Психология. Социология. Политология. – 2007. – №10-11. – С. 13-16.
18. Морозова Т.А. Эффективность использования инновационных методик для подготовки специалистов по социальной работе в Республике Казахстан // Вестник КазНУ. – 2012. – №1(40). – С. 37-41.
19. Ксембаева С.К., Мустафина С.С. Практикум социального работника: учеб. пос. – Павлодар: Кереку, 2017. – 108 с.
20. Жуманкулова Е.Н. Элеуметтік жұмыстың кәсіби-этикалық негіздері: оқу-әдіст. құр. – Павлодар, 2010. – 55 б.
21. Турсынбекова Ж.Д. Формирование профессиональных компетенций социального работника при оказании социальных услуг в сфере здравоохранения Республики Казахстан: дис. ... док. по профилю: 6D090500. – Астана, 2017. – 182 с.
22. Уразбаева Г.Т. Профессионально-этические основы деятельности социального работника: монография. – Астана, 2016. – 180 с.
23. Сарбасова С.Б. Зарубежный и казахстанский опыт подготовки социальных работников: учеб. пос. – Астана: Изд. КазУЭФМТ, 2016. – 188 с.
24. Богинская Ю. В. Службы сопровождения студентов с инвалидностью в высших учебных заведениях за рубежом // Инновационная наука. – 2016. – №. 8-2. – С. 114-117.

References

- Adams, J. (1910). *Twenty Years at Hull-House by Jane Adams*. Chicago: Franklin Library.
- Bernler, G., & Yunsson, L. (1992). *Teoriya sotsial'no-psikhologicheskoy raboty* [Theory of socio-psychological work]. Moscow: Institute of Social Work.(in Russian)
- Boginskaya, Yu. V. (2016). Sluzhby soprovozhdeniya studentov s invalidnost'yu v vysshikh uchebnykh zavedeniyakh za rubezhom [Support services for students with disabilities in higher education institutions abroad]. *Innovatsionnaya nauka* [Innovative Science], (8-2), 114-117. (in Russian)
- Convention “O pravakh i osnovnykh svobodakh cheloveka” [Convention “On the Rights and Fundamental Freedoms of Man”]. (1995). (in Russian)
- Doel, M., & Shardlow, S. (1997). *Obuchenie praktike sotsial'noy raboty. Mezhdunarodnyy vzglyad i perspektivy* [Teaching social work practice. International view and perspectives]. (Translation from English). Moscow: Aspect Press. (in Russian)
- Grigor'ev, S. I., & Guslyakova, L. G. (1994). *Teoriya i metodologiya sotsial'noy raboty: ucheb. pos.* [Theory and methodology of social work: textbook]. Moscow: Nauka. (in Russian)
- Khinduka, S. K., & Sarri, R. (1996). *O vozmozhnykh putyakh razvitiya sistemy podgotovki sotsial'nykh rabotnikov v Rossii* [On possible ways of developing the training system for social workers in Russia]. (Translation from English). Moscow: Aspect Press. (in Russian)
- Kholostova, E. I. (2007). *Professionalizm v sotsial'noy rabote: ucheb. pos.* [Professionalism in social work: textbook]. Moscow: Dashkov i K. (in Russian)
- Kozhamkulova, L. T., & Sudakova, G. G. (2007). *Status professii “sotsial'nyy rabotnik” v Kazakhstane: zhelaemoe i deystvitel'noe* [The status of the “social worker” profession in Kazakhstan: desired and actual]. *Psikhologiya. Sotsiologiya. Politologiya* [Psychology. Sociology. Political Science], (10-11), 13-16. (in Russian)
- Ksembaeva, S. K., & Mustafina, S. S. (2017). *Praktikum sotsial'nogo rabotnika: ucheb. pos.* [Social worker's practical course: textbook]. Pavlodar: Kereku. (in Russian)
- Morozova, T. A. (2012). *Effektivnost' ispol'zovaniya innovatsionnykh metodik dlya podgotovki spetsialistov po sotsial'noy rabote v Respublike Kazakhstan* [Effectiveness of using innovative methods for training social work specialists in the Republic of Kazakhstan]. *Vestnik KazNU*, (1) (40), 37-41. (in Russian)
- Ramon, S., & Sarri, R. (1996). *Issledovanie i obuchenie s tochki zreniya perspektiv klientov i opekunov* [Research and training from the perspective of clients and caregivers]. (Translation from English). Moscow: Aspect Press. (in Russian)
- Richmond, M. E. (1899). *Friendly visiting among the poor, a handbook for charity workers by Mary Ellen Richmond*. NY: The MacMillan Company.
- Salomon, A. (1926). *Soziale Diagnose. Die Wohlfahrtspflege in Einzeldarstellungen*, 87.
- Sarbasova, S. B. (2016). *Zarubezhnyy i kazakhstanskiy opyt podgotovki sotsial'nykh rabotnikov: ucheb. pos.* [Foreign and Kazakh experience in training social workers: textbook]. Astana: Izdat. KazUEFMT. (in Russian)
- Sarri, R., & Ramon, S. (1996). *Otbor studentov i obuchenie ikh sotsial'noy rabote* [Selection of students and training them in social work]. (Translation from English). Moscow: Aspect Press. (in Russian)
- Teterskiy, S. V. (2002). *Vvedenie v sotsial'nuyu rabotu: ucheb. pos.* [Introduction to social work: textbook]. Moscow: Akadem. proekt. (in Russian)
- Topchiy, L. V. (1997). *Kadrovoye obespechenie sotsial'nykh sluzhb: sostoyanie i perspektivy razvitiya* [Staffing of social services: state and development prospects]. Moscow: ISR. (in Russian)

Tursynbekova, Zh. D. (2017). Formirovanie professional'nykh kompetentsiy sotsial'nogo rabotnika pri okazanii sotsial'nykh uslug v sfere zdoravookhraneniya Respubliki Kazakhstan [Formation of professional competences of a social worker in providing social services in the healthcare sector of the Republic of Kazakhstan]. Doctoral dissertation (PhD), Astana. (in Russian)

United Nations. (1948). Universal Declaration of Human Rights.

Urazbaeva, G. T. (2016). Professional'no-eticheskiye osnovy deyatelnosti sotsial'nogo rabotnika: monografiya [Professional and ethical foundations of the social worker's activity: monograph]. Astana. (in Russian)

Zhukov, V. I. (2000). Sotsial'naya politika: paradigmy i priority: monografiya [Social policy: paradigms and priorities: monograph]. Moscow: Soyuz. (in Russian)

Zhumankulova, E. N. (2010). Áleumettik zhúmýshtyń kásibi-etikalıq negızderi: oqú-ádist. qúr. [Professional and ethical foundations of social work: educational and methodological manual]. Pavlodar. (in Kazakh)

Zimnyaya, I. A. (1996). Funktsional'no-rolvoy repertoar i metody sotsial'noy raboty [Functional-role repertoire and methods of social work]. Rossiyskiy zhurnal sotsial'noy raboty [Russian Journal of Social Work], (1), 79-82. (in Russian)

Авторлар туралы мәлімет:

Магауова Ақмарал – педагогика ғылымдарының докторы, «педагогика және білім беру менеджменті» кафедрасының профессоры, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы қ., Қазақстан, эл.пошта: magauova@mail.ru)

Жомартова Айсулу (корреспондент автор) – PhD докторы, «тұлғалық дамыту және білім беру» кафедрасының қауымдастырылған профессоры (доцент), КеАҚ Торайғыров университеті (Павлодар қ., Қазақстан, эл.пошта: zhomartova_aisulu@mail.ru)

Аубакирова Рахила – педагогика ғылымдарының докторы, «тұлғалық дамыту және білім беру» кафедрасының профессоры, КеАҚ Торайғыров университеті (Павлодар қ., Қазақстан, эл.пошта: kama_0168@mail.ru)

Нурғалиева Муришда – PhD докторы, «тұлғалық дамыту және білім беру» кафедрасының қауымдастырылған профессоры (доцент), КеАҚ Торайғыров университеті (Павлодар қ., Қазақстан, эл.пошта: murshida80@mail.ru)

Сырғакбаева Ақмарал – философия ғылымдарының докторы, «философия» кафедрасының профессоры, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы қ., Қазақстан, эл.пошта: akmaral.s.pro@gmail.com)

Сведения об авторах:

Магауова Ақмарал – доктор педагогических наук, профессор кафедры «педагогика и образовательный менеджмент», Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби (г. Алматы, Казахстан, эл.почта: magauova@mail.ru)

Жомартова Айсулу (автор корреспондент) – доктор PhD, ассоциированный профессор кафедры «личностное развитие и образование (доцент), НАО Торайғыров университет (г. Павлодар, Казахстан, эл.почта: zhomartova_aisulu@mail.ru)

Аубакирова Рахила – доктор педагогических наук, профессор кафедры «личностное развитие и образование, НАО Торайғыров университет (г. Павлодар, Казахстан, эл.почта: kama_0168@mail.ru)

Нурғалиева Муришда – доктор PhD, ассоциированный профессор кафедры «личностное развитие и образование (доцент), НАО Торайғыров университет (г. Павлодар, Казахстан, эл.почта: murshida80@mail.ru)

Сырғакбаева Ақмарал – доктор философских наук, профессор кафедры «философия», Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби (г. Алматы, Казахстан, эл.почта: akmaral.s.pro@gmail.com)

Information about authors:

Magauova Akmaral – doctor of pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy and Educational Management, of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, email: magauova@mail.ru)

Zhomartova Aisulu (corresponding author) – PhD, Associate Professor of the Department of Personal Development and Education (Associate Professor), Toraighyrov University, (Pavlodar, Kazakhstan, email: zhomartova_aisulu@mail.ru)

Aubakirova Rakhila – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Personal Development and Education, Toraighyrov University, (Pavlodar, Kazakhstan, email: kama_0168@mail.ru)

Nurgaliyeva Murshida – PhD, Associate Professor of the Department of Personal Development and Education (Associate Professor), Toraighyrov University, (Pavlodar, Kazakhstan, email: murshida80@mail.ru)

Syrgakbayeva Akmaral – Doctor of Philosophical Sciences, Professor of the Department of Philosophy, of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, email: akmaral.s.pro@gmail.com)

Келін түсті: 23.11.2023

Қабылданды: 01.06.2024